

részüket, és „köszömlére” állították őket, ami még inkább felszította az antiszemitizmus lángját. Sok zsidót, akit kommunista-rokonszenvvel gyanúsítottak, különleges büntetőszázadokba osztottak, és kivitték Ukrajnába. Közülük csak nagyon kevesen maradtak életben. Vö. Vágó: „The Destruction of the Jews of Transylvania.” In: *HfS*, 1:176. és 185. o.

94. Az erdélyi cionizmus rövid összefoglalását lásd Livia Bitton: „The Zionist Movement in Transylvania.” *A kolozsvári zsidóság emlékkönyve*. 277–285. o.

95. A hatóságok betiltották az *Új Keletet*, a *Népünket* és a többi zsidó sajtóterméket, a zsidókat kitiltották a sajtóból, s ezenkívül feloszlatták a kolozsvári Haggibor és a nagyváradi Makkabi nevű zsidó sportegyletet. Vö. Vágó, *i. m.*, 179. és 214. o. Az *Új Kelet* 1948-ban újból megindult, de akkor már Tel-Avivban, Marton Ernő és Schön Dezső szerkesztésében.

96. Vágó, *i. m.*, 183–184. és 215–216. o.

97. A csíkszeredai gimnáziumba egyetlen zsidó tanulót sem vettek föl, a gyergyószentmiklósiba is csak négyet. Egyikük kivételezett volt, a másik három pedig ki-keresztelkedett. *Uo.*, 179. és 214. o.

98. Kolozsvárott Márk Antal kezdeményezte a zsidó gimnázium megszervezését, és ő volt az első igazgatója is. Személyes ismeretségben állt Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterrel. Amikor 1942-ben elhalálozott, dr. Bach Endre került helyette az iskola élére. A gimnáziumról, tanáiról és diákjairól *A kolozsvári zsidóság emlékkönyve* számol be a 113–114. oldalakon. *Uo.*, a 269–276. oldalakon olvasható tömör összefoglalás az erdélyi zsidó elemi és középiskolákról 1840 és 1940 között.

99. Az 1932/33-as tanévben a 4158 diákból 443 volt zsidó, azaz 11%. Az 1936/37-es tanévben már csak 67 zsidó diák tanult, azaz a diákság 7,6%-a. Vágó, *i. m.*, 179. és 214–215. o.

100. Horthy személyes levelében fejezte ki háláját Hitlernek 1940. szeptember 2-án. Két nappal később Teleki a parlament két háza előtt zengte Hitler és Mussolini dicséretét. A németek rajongója, Sztójay egyetlen alkalmat el nem mulasztott Berlinben, hogy a leghízelgőbb módon ne hálálkodott volna hazája nevében. Lásd *A Wilhelmstrasse és Magyarország*. 525–531. o.

101. Szálasi 1940. szeptember 17-én szabadult, és október 7-én már a nyilas-keresztesek és nemzetiszocialisták egyesüléséből létrejött új párt élére állt. Az egyesülésnek Ruskay Jenő volt az élharcosa, aki a német külügyminisztérium magyarországi hírszerzését képviselő Franz Rothen tanácsára alig egy hónappal előbb csatlakozott Baky és Pálffy Nemzeti Szocialista Pártjához. Az új Nyilaskeresztes Párt – „a nemzetiszocializmus egyedüli letéteményese Magyarországon” – Szálasi vezérlete alatt működött. A „Pártvezető” főállított egy négytagú „tanácsszervet”, melyben Csia Sándor, Hubay Kálmán, Széchenyi Lajos és Ruskay foglalt helyet. Az október 1-jén elfogadott program egyebek között kimondta, hogy a zsidókat el kell távolítani Magyarországról. Lásd Lackó, *i. m.*, 230–234. o.

102. C. A. Macartney, 1:436. o.

103. *FÁA*, xxxvii. o.

104. C. A. Macartney, 1:458. o.

105. *Képviseelőházi Napló*, 1940. december 3., 1186. o.

106. Rátz altábornagy 1938. május 14-ig töltötte be a vezérkari főnök tisztségét, amikor is fél évre honvédelmi miniszter lett. A Sztójay-kormányban miniszterelnök-helyettes, majd a Szálasi-puccs után a felsőház elnöke lett. Mint háborús bűnöst életfogytiglani kényszermunkára ítélték.

107. Sipos, *i. m.*, 241. o.